

Vlaams
Parlement

ingediend op **1414** (2017-2018) – Nr. 2
15 juni 2018 (2017-2018)

Verslag

namens de Commissie voor Onderwijs
uitgebracht door Vera Celis

over de conceptnota voor nieuwe regelgeving

van Ann Brusseel en Elisabeth Meuleman

betreffende relationele en seksuele vorming (RSV)
in Vlaanderen en Brussel

Samenstelling van de Commissie voor Onderwijs:

Voorzitter: Kathleen Helsen.

Vaste leden:

Vera Celis, Paul Cordy, Koen Daniëls, Ingeborg De Meulemeester, Kathleen Krekels, Kris Van Dijck;
Jos De Meyer, Jenne De Potter, Jan Durnez, Kathleen Helsen;
Ann Brusseel, Jo De Ro;
Caroline Gennez, Tine Soens;
Elisabeth Meuleman.

Plaatsvervangers:

Björn Anseeuw, Peter Persyn, Grete Remen, Willy Segers, Miranda Van Eetvelde, Manuela Van Werde;
Sabine de Bethune, Vera Jans, Katrien Schryvers, Orry Van de Wauwer;
Jean-Jacques De Gucht, Francesco Vanderjeugd;
Katia Segers, Steve Vandenberghe;
Elke Van den Brandt.

Documenten in het dossier:

1414 (2017-2018) – Nr. 1: Conceptnota voor nieuwe regelgeving

INHOUD

1. Toelichting door de indieners van de conceptnota.....	4
1.1. Uiteenzetting door Ann Brussel	4
1.2. Uiteenzetting door Elisabeth Meuleman.....	7
2. Bespreking	8
Gebruikte afkortingen	16

In de Commissie voor Onderwijs werd op data van dinsdag 27 februari en donderdag 31 mei 2018 een conceptnota voor nieuwe regelgeving van Ann Brusseel en Elisabeth Meuleman betreffende relationele en seksuele vorming (RSV) in Vlaanderen en Brussel besproken. Op de eerstgenoemde datum verschaften de indieners toelichting bij hun conceptnota. Op de tweede datum werd de nota ten gronde besproken.

1. Toelichting door de indieners van de conceptnota

1.1. Uiteenzetting door Ann Brusseel

Bij de aanvang van haar uiteenzetting geeft *Ann Brusseel* bondig de motieven weer op grond waarvan er een sterkere focus op relationele en seksuele vorming wordt gevraagd dan op heden het geval is. Aan die vorming zijn heel wat aspecten verbonden. Tevens zijn er meerdere redenen waarom het belangrijk is deze vorming goed aan te pakken. Niet de minste daarvan is dat de gevolgen van een miskening van deze vorming bijzonder groot kunnen zijn. Naast een vraag naar betere en meer concrete eindtermen voor relationele en seksuele vorming, wordt hier ook de vraag gesteld naar een beter toezicht door de inspectie. De aanpak van deze problematiek moet natuurlijk steeds op maat van de leeftijd van de betrokken leerlingen gebeuren.

Een eerste punt dat de spreekster wil benadrukken is het belang van een goede leerlijn. Die leerlijn moet het gezamenlijke werk zijn van het schoolteam, moet doel- en ontwikkelingsgericht zijn en moet leeftijdsspecifiek zijn. Er zullen dus goede afspraken moeten worden gemaakt binnen het team en er zal op zoek moeten worden gegaan naar degelijk didactisch materiaal omtrent dit thema. Dat laatste is volgens het lid overigens wel degelijk voorhanden. Een en ander kan op school overigens perfect gekaderd worden in een breder beleid rond seksualiteit en seksuele integriteit. Dat dat laatste een belangrijk gegeven is, blijkt momenteel overduidelijk uit het debat dat nagenoeg wereldwijd gevoerd wordt over de consequenties van grensoverschrijdend gedrag. Kranten en sociale media staan er vol van. En ook op parlementair niveau is de kwestie al aan de orde gebracht. Het is dan ook belangrijk om hierrond op school een visie te ontwikkelen ten bate van de kwetsbare groep van jonge tot zeer jonge kinderen.

De te ontwikkelen leerlijn moet duidelijk stipuleren hoe RSV aangeboden wordt en welke inhoud er met welke groepen behandeld worden. Ook moet men zorgen voor de nodige continuïteit. Een veelgehoorde klacht van jongeren is immers dat men nu eigenlijk maar één, twee of hooguit drie keer een les seksuele voorlichting krijgt, waarbij meestendeels louter de biologische aspecten aan bod komen. Andere zaken blijven onbelicht. Voor de spreekster is het duidelijk dat hier een positieve visie naar voor gebracht zou kunnen worden, die niet beperkt zou zijn tot het louter biologische. Het moet ook gaan over het eigen lichaam, over de eigen fysieke integriteit, over relaties en omgaan met elkaar. Daarbij kan aan de jongeren duidelijk worden gemaakt dat er zoiets bestaat als seksuele rechten en genderdiversiteit. Om dat degelijk te kunnen uitleggen aan onze jongeren is er nood aan eindtermen en een leerlijn.

Daarnaast is het ook belangrijk om ook het onderwijspersoneel in die taak te ondersteunen. Dat begint al met daar aandacht aan te besteden tijdens de lerarenopleiding. Vanuit de Vlaamse Regering moet erop aangedrongen worden om een verhoogde aandacht te hebben voor de relationele component, waarbij er niet louter gewerkt mag worden vanuit een heteronormatief referentiekader. Er moet afdoende aandacht besteed worden aan genderdiversiteit en aan de individuele identiteit die elkeen kan hebben. Ook dat is overigens een reden om de zaak niet louter te bekijken vanuit het oogpunt van de voortplanting, want dan is men noodzakelijkerwijze heteronormatief bezig, behoudens als men ook

zaken als inseminatie of in-vitrofertilisatie zou behandelen. Ook als men in het kader van een antipestbeleid op school pleit voor meer verdraagzaamheid voor holebi-jongeren, zou het vreemd overkomen mocht men het in de lessen seksuele vorming enkel hebben over heteroseksualiteit.

Tevens moet aan de scholen diets gemaakt worden dat ze hun lessen RSV blijvend moeten actualiseren. Aan de hand van ontwikkelingen op het vlak van nieuwe media moet hun gevraagd worden om alert te zijn en hun beleid regelmatig bij te stellen. De spreekster denk daarbij onder andere aan de problematiek van sexting.

Ook in geactualiseerde versie van de 'International Technical Guidance on Sexuality Education', de laatste richtlijnen van de Unesco, gesteund door UNAIDS, staat duidelijk dat er veel meer aandacht besteed moet worden aan mensenrechten, aan gendergelijkheid en aan sociale normen. Tevens moet er meer aandacht gaan naar nieuwe communicatietechnologieën en naar de uitdagingen van de sociale media. Het gaat dan ook over het verspreiden van foute informatie. Een van de grootste valkuilen van deze tijd is dat men denkt dat over alles informatie te vinden is op het internet. Dat klopt ook, maar men moet er zich tegelijk wel van bewust zijn dat veel van de informatie die men daar vindt, gewoon niet deugt. Naast die algemene beschouwing over de waarde van het internet, zijn er ook specifieke zaken die internetgerelateerd zijn, zo onder andere het hoger reeds genoemde sexting en cyberbullying.

Gelukkig zijn er wel degelijk goede richtlijnen en zijn er informatiepakketten beschikbaar die goed wetenschappelijk onderbouwd zijn. De lerarenopleiding daarentegen, zou zeer zeker meer aandacht kunnen en moeten besteden aan een bredere interpretatie van relationele en seksuele vorming. Op die manier zouden jonge leerkrachten meer affiniteit met het onderwerp krijgen en zouden ze ook al eens kunnen oefenen hoe ze dit thema het best kunnen aanbrengen. Zeker in het lager onderwijs blijkt dat laatste immers een groot struikelblok te zijn voor veel leraren. Daar leeft immers vaak nog veel schroom om met jonge kinderen te praten over zoiets als seksualiteit en het ontluikende lichaam.

Daarnaast moet er ook afdoende aandacht besteed worden aan de kwestie van de externe begeleiding van scholen. Er zit immers ontzettend veel expertise bij externe organisaties. Ook zij kunnen dan ook helpen bij vorming over seksuele en relationele thema's. Tegelijk moet men ervoor beducht zijn dat er tussen het koren ook heel wat kaf zit. Bepaalde organisaties die nu soms nog hun weg vinden naar de scholen, horen daar eigenlijk niet thuis. Soms geven ze immers zeer selectief informatie of geven ze zelfs foute informatie. Dergelijke kwesties werden in het verleden overigens reeds aangekaart in dit parlement. In casu memoreert het lid aan tussenkomsten over het feit dat sommige scholen beroep hebben gedaan op een tak van de Pro Vita-beweging. Die beweerde dat het huwelijk de beste verdediging is tegen problemen op seksueel vlak. Niet alleen brengt men zo kinderen in de war die thuis niet openlijk het gesprek kunnen voeren, maar tegelijk mist men ook de kans om de juiste informatie mee te geven. Ingeval van seksueel overdraagbare aandoeningen is het niet correct informeren van de leerlingen overigens nog veel problematischer. Dergelijke organisaties zouden dan ook formeel aan de kant geschoven moeten worden. Dat is iets waar de inspectie desgevallend op zou moeten toezien. Bijkomend probleem in deze is ook dat deze organisaties hun opzet niet altijd duidelijk kenbaar maken naar de buitenwereld. Vaak hanteren ze ook verhullende benamingen, die hun origine maskeren. Voor de leerkrachten is het dan ook soms moeilijk om zich een oordeel te vormen over de informatie die zal worden aangeboden. Daarenboven werken dergelijke organisaties vaak gratis. Wat op zich overigens al een reden zou moeten zijn om enig wantrouwen aan de dag te leggen. Voor niets gaat immers de zon op. De indieners willen dan ook dat de

relationele en seksuele vorming die wordt aangeboden, strookt met de aanbevelingen van de Wereldgezondheidsorganisatie en de UNESCO. De aangeboden RSV moet kwalitatief, objectief en wetenschappelijk verantwoord zijn. Enkel zo kunnen leerlingen zich ten volle bewust worden van hun seksuele rechten.

Volgens de indieners ware het een goede zaak mocht het Departement Onderwijs en Vorming wat handvaten kunnen aanleveren aan de scholen omtrent de samenwerking met externe organisaties. Die informatie moet dan natuurlijk ook up to date gehouden worden.

Een ander heikel punt in verband met die externe organisaties is het financiële aspect. Aangezien scholen niet bepaald rijkelijk bedeeld zijn qua werkingsmiddelen, zullen schooldirecteuren al eens geneigd zijn om in te gaan op het aanbod van organisaties die gratis werken, veeleer dan te betalen aan Sensoa of Jong & Van Zin. Hier zou dus onderzocht moeten worden of er geen financieel duwtje in de rug gegeven kan worden. Zo niet dreigt men in zee te gaan met organisaties die eigenlijk betrekkelijk homofoob zijn, of die aan desinformatie doen over homoseksualiteit of voorbehoedsmiddelen.

Het lid komt dan tot de kwestie van de leeftijd waarop men rond dit thema begint te werken. Ook dit is immers een heikel punt voor velen. Met name het feit dat de indieners vragen om dit – op maat van het kind – al vroeg te brengen op de lagere school, roept weerstand op. Die komt dan niet alleen van leerkrachten, maar ook van ouders en soms zelfs van drukkingsgroepen. Met die laatste hebben de indieners al bepaald onaangename communicatie gehad naar aanleiding van het naar buiten brengen van hun voorstellen. Ze werden er zelfs van beticht porno te willen brengen op school. Nochtans zouden ze moeten beseffen dat als kinderen bepaalde zaken niet op school vernemen, ze die dan wel zelf zullen gaan zoeken op het internet waar ze – zonder de minste duiding – echt van alles te zien zullen krijgen.

Het moge duidelijk zijn dat het niet de bedoeling is om heel jonge kinderen op school te confronteren met beelden die ze niet zouden kunnen plaatsen. Wel wil men op een bepaalde leeftijd al leeftijdsadequate relationele en seksuele vorming geven, zodanig dat kinderen vanaf jonge leeftijd begrijpen wat er allemaal gebeurt met hun lichaam dat in volle ontwikkeling is, dat hun lichaam misschien anders is dan dat van een ander kindje, dat meisjes en jongens er anders uitzien en dat mensen ook seksuele wezens zijn. Alles moet vanzelfsprekend geduid worden op een manier die ze begrijpen. Zo kunnen ze gewapend worden tegen allerlei zaken die fout zouden kunnen lopen en dan met name tegen grensoverschrijdend gedrag.

Jonge kinderen zijn dan ook hun sociale vaardigheden aan het ontwikkelen. Ze zijn nieuwsgierig, stellen vragen en experimenteren daar misschien ook wel bij. Het is dan ook absoluut noodzakelijk dat ze daar wat duiding bij krijgen en duidelijk hun grenzen leren aangeven. Uit onderzoek dat men voert om kindermisbruik in kaart te brengen, blijkt immers dat met name jongeren tussen 10 en 13 jaar zeer kwetsbaar zijn. Wie dan nog nooit een woord uitleg gehoord heeft, zal niet weten wat hem overkomt, wat zijn rechten zijn en dat er ook neen gezegd kan worden. Door ze te informeren, wapenen we kinderen dus ook. Ze leren immers hun grenzen aangeven. Dit alles maar om de kritiek te weerleggen van diegenen die stellen dat dit niet thuishoort in de lagere school.

Afsluitend wil het lid het nog hebben over de kwestie van de monitoring van de relationele en seksuele vorming. Op vandaag is er immers nauwelijks kwaliteitscontrole op de manier waarop deze vorming in het onderwijs wordt aangeboden. Men kan dus maar hopen dat de meeste leerkrachten hun weg vinden naar de

websites van Sensoa of Jong & Van Zin en dat ze gebruikmaken van het materiaal dat hun daar wordt aangereikt.

Voor wat het secundair onderwijs betreft, heeft de inspectie zelf ook al opgemerkt dat er nogal snel gefocust wordt op het geven van informatie. Simpelweg verwijzen naar een website, zonder verdere duiding en zonder daarmee aan de slag te gaan in de klas, is ruim onvoldoende. Men stuurt duidelijk te weinig aan op zelfreflectie, reflectie en dialoog bij de leerlingen. Deze vaststelling springt er wat uit, aangezien diezelfde inspectie maar zelden aandacht besteedt aan de externen met wie de scholen hebben samengewerkt en aan de manier waarop deze relationele en seksuele vorming gebracht hebben. Daarom pleiten de indieners van de conceptnota er dan ook voor om vanuit de inspectie op een structurele manier de implementatiegraad van RSV in het onderwijs te gaan monitoren. De manier waarop dit in Nederland ter hand wordt genomen, kan daarbij als voorbeeld gelden. Daar heeft de inspectie ten volle aandacht voor de manier waarop er op school met gender en RSV wordt omgegaan.

1.2. Uiteenzetting door Elisabeth Meuleman

Elisabeth Meuleman duidt de voorliggende conceptnota als een compromistekst die is samengesteld uit elementen van aparte voorstellen van resolutie die zij en Ann Brusseel in voorbereiding hadden. Beiden kunnen zich terugvinden in dit compromisvoorstel, waarin een aantal – allicht ruim gedragen – principes wordt uiteengezet.

De conceptnota omvat eigenlijk twee grote elementen. Enerzijds een pleidooi voor een betere relationele en seksuele vorming op school. En daarnaast ook aandacht voor genderbewust of gendersensitief onderwijs.

De indieners pleiten vurig voor een betere relationele en seksuele vorming op school. Ze staan hierin niet alleen. Ook de Scholierenkoepel, de Wereldgezondheidsorganisatie en de UNESCO dringen hierop aan.

De seksuele vorming die op vandaag in vele scholen wordt gegeven, voldoet immers niet. Al te vaak wordt de zaak beperkt tot de fysieke, biologische aspecten en gaat het over het voorkomen van ongewenste zwangerschappen en van seksuele aandoeningen. Er wordt veel te weinig ingezet op het relationele, het emotionele en alles wat daarbij komt kijken. Zeker op de dag van vandaag zijn dat nochtans kwesties die voor de leerlingen erg verwarrend kunnen zijn. Er is dus vraag naar een bredere visie op relationele en seksuele vorming.

Er bestaat overigens ook heel wat verschil tussen scholen onderling. Er zijn immers ook scholen die daar ten volle op inzetten en er ook heel goed mee bezig zijn. De mogelijkheid om dat te doen, hetzij in bestaande vakken, hetzij vakoverschrijdend, bestaat dus wel degelijk. Maar of daar effectief gebruik van gemaakt wordt hangt geheel af van de visie van de school en de leerkracht. En er zijn nu eenmaal leerkrachten die zich daar niet ongemakkelijk bij voelen en zich bekwaam weten om die materie over te brengen naar hun leerlingen. Andere leerkrachten voelen zich daarentegen erg ongemakkelijk en niet bekwaam om de zaak goed over te brengen. Die laatste neigen er dan ook naar om de zaak over te laten aan externe organisaties. En bij die laatste zijn er – zoals Ann Brusseel reeds heeft onderstreept – organisaties wier inhoudelijke kwaliteit de toets van objectiviteit en wetenschappelijkheid niet doorstaat en die een visie op seksualiteit en abortus vertolken die niet thuishoort in onze scholen. Dat moet dus aan banden worden gelegd. Wat overigens niet betekent dat er geen externe organisaties meer naar scholen zouden mogen komen.

Hoe dan ook moeten er twee sporen ontwikkeld worden. Enerzijds moeten nieuwe leerkrachten versterkt worden, door tijdens de lerarenopleiding meer aandacht te schenken aan relationele en seksuele opvoeding. En anderzijds moeten de leerkrachten die nu al aan de slag zijn de nodige ondersteuning krijgen via organisaties en initiatieven die handelen over dit thema. Voor wat dat laatste betreft wordt dan ook aanbevolen om te onderzoeken of hiervoor niet de nodige financiële ruimte kan worden vrijgemaakt. De financiële draagkracht van de scholen is immers beperkt, waardoor ze geneigd kunnen zijn beroep te doen op gratis-initiatieven van mindere kwaliteit. Een andere piste die verder onderzoek verdient is de peer-to-peerwerking. Er is immers vastgesteld dat het ook vaak goed loopt als die vorming gegeven wordt door jongeren voor jongeren. Ook in dat verband lopen er trouwens initiatieven die steun en aanmoediging verdienen vanuit de overheid.

Er moet, kortom, een gedegen leerlijn ontwikkeld worden rond relationele en seksuele vorming. En men moet daar vroeg genoeg, maar op maat en leeftijdsgebonden aan beginnen werken. Het kan niet zijn dat men – zoals nu soms nog voorkomt – dit pas aanbrengt op een veel te late leeftijd. Er moet van jongs af aan aandacht zijn voor de nieuwe leerlijn. Diezelfde aandacht moet ook terugkomen door een explicitering in de nieuwe eindtermen, die nu volop in ontwikkeling zijn. In de conceptnota wordt opgeroepen deze opdracht mee te geven aan de ontwikkelcommissies.

Naast het aspect relationele en seksuele vorming, wordt in de conceptnota ook aandacht gevraagd voor genderbewust en gendersensitief onderwijs. Elisabeth Meuleman vindt immers dat er in het verleden al te binair en statisch is gedacht over deze kwestie. Ofwel was men man, ofwel was men vrouw, met de daarbij horende gedragingen en verwachtingspatronen. Op heden is men er achter gekomen dat de zaak niet zo statisch noch binair is, en soms ook flou kan zijn. Er zijn mensen die worstelen met hun genderidentiteit en die zich soms meer man, soms meer vrouw of iets tussen de twee in voelen. En er zijn ook wetenschappelijke inzichten die aantonen dat het binaire denken wat achterhaald is. Er zijn ook organisaties die voor hun belangen opkomen.

Onderzoek toont echter ook aan dat heel wat jongeren die hiermee worstelen, dit verstoppen op school. De school blijkt zelfs een van de plekken te zijn waar men minst van al voor zijn niet-hetero zijn durft uit te komen. Hetgeen dan weer allerlei problemen qua welbevinden met zich brengt, wat op zijn beurt dan weer kan wegen op de schoolse prestaties. Van onderwijs mag daarom een groter genderbewustzijn en een grotere gendersensitiviteit verwacht worden. Idealiter heeft men hier ook al aandacht voor tijdens de lerarenopleiding.

Een en ander moet tevens tot uiting komen in het schoolmateriaal. Educatieve uitgeverijen moeten daar dus oog voor hebben. Zo nodig moeten ze hier van overheidswege voor gesensibiliseerd worden.

2. Bespreking

Vera Celis wil toch enkele bedenkingen formuleren bij de voorliggende conceptnota. Over het belang van degelijke relationele en seksuele vorming en de plaats daarvan in het curriculum van onze scholen kan geen discussie bestaan. De N-VA-fractie kan dan ook verschillende elementen uit de conceptnota onderschrijven. Terecht wordt er gesteld dat RSV op vandaag meer behelst dan de klassieke uitleg over de bloemetjes en de bijtjes die vroeger werd gegeven. De maatschappij is ook sterk veranderd en er zijn meer samenlevingsvormen gegroeid. Het huwelijk is niet langer de enige norm.

Over soa's, voorbehoedsmiddelen, de geaardheid van personen en dergelijke werd vroeger niet gesproken. Die onderwerpen waren taboe. Op heden verdient en krijgt dit alles echter wel degelijk een plaats binnen ons onderwijs.

Het onderwijs, en bij uitbreiding de maatschappij is zich steeds meer bewust van het belang van een degelijke relationele en seksuele vorming. Het volledige plaatje kan daarbij aan bod komen: het liefdevol omgaan met elkaar, de gelijkwaardigheid van man en vrouw, respect voor mensen die anders geaard zijn, abortus en dergelijke meer. Alle thema's kunnen dus in principe bespreekbaar gemaakt worden.

Daar komt dan nog de digitale vooruitgang bij, die de laatste jaren extra uitdagingen heeft gecreëerd. Het lid verwijst daarbij naar jongeren die hun seksualiteit uiten via sexting, waarbij ze soms de risico's van het doorsturen van intiem beeldmateriaal fout inschatten. Ook dit behoort ten volle tot de sfeer van de relationele en seksuele opvoeding. Seksualiteit is dus niet meer beperkt tot de echte wereld, maar heeft zich ook genesteld in de virtuele wereld.

Kinderen en jongeren zijn van nature uit bijzonder nieuwsgierig. Op een bepaald moment willen ze hun ervaringen met de ontwikkeling van hun lichaam, en hoe ze daar binnen de maatschappij mee omgaan, bespreken en bespreekbaar stellen. Als voormalig leerkracht biologie acht het lid zich goed geplaatst om te weten dat leerkrachten doorheen hun carrière de gekste vragen over voortplanting, over voorbehoedsmiddelen en conceptie te verwerken krijgen. Het is zaak die vragen ernstig te nemen en er degelijk op te antwoorden. Zo niet, zou het aantal ongewenste zwangerschappen nog hoger zijn dan het al is. Over de jaren van haar onderwijscarrière heen heeft ze ook vastgesteld dat meer en meer onderwerpen bespreekbaar werden. Daar waar men het oorspronkelijk beperkt hield tot de louter biologische functies van het lichaam, zijn er geleidelijk aan meer en meer relationele thema's in de handboeken opgenomen en ook effectief voor de klas gebracht. Dat alles belet echter niet dat leerlingen er soms de vreemdste theorieën op na houden over relationele en seksuele vorming.

Het lid acht het dan ook zeer belangrijk dat de leerkrachten goed opgeleid zijn om in deze een gidsende rol te kunnen opnemen. In beginsel moet alles gevraagd kunnen worden en moet er op alles een antwoord komen. Alles moet dus bespreekbaar zijn tijdens de lessen. Voor wat dat laatste betreft wijst de spreker erop dat niet enkel de leerkrachten daar een rol in te spelen hebben, maar ook de diverse organisaties die daarrond actief zijn. Zo biedt Sensoa zeer kwaliteitsvolle lespakketten rond die thema's aan. Andere – in deze commissie al meermaals ter sprake gekomen – organisaties daarentegen, nemen het niet zo nauw met bepaalde principes die breed gedragen worden in onze maatschappij. Ze schromen er ook niet voor om informatie die niet past binnen hun overtuiging gewoon achter te houden. Het is dan ook zaak om waakzaam te blijven ten aanzien van dergelijke externe organisaties. Er mag op geen enkele manier afbreuk gedaan worden aan waarden en normen die recente historische verworvenheden zijn. De manier waarop RSV in ons onderwijs aan bod dient te komen, moet steeds een afspiegeling zijn van wat leeft in de brede samenleving.

Hoewel de N-VA-fractie dus de meeste principes uit de voorliggende conceptnota kan onderschrijven, heeft ze toch vragen bij enkele aspecten ervan. Het gaat daarbij dan onder andere over de voorgestelde leerlijn op schoolniveau, en met name hoe die er in de praktijk zal uitzien. Hoe zal men dat verhaal concreet uittekenen voor pubers en jongvolwassenen in een leerlijn? Het ware allicht aan te raden om ook ontwikkelingspsychologen hierbij te betrekken, teneinde te bekijken welke aspecten van RSV op welke leeftijd aan bod kunnen komen. Die elementen komen momenteel onvoldoende aanbod in de tekst van de conceptnota. N-VA wenst dan ook een verdere verfijning van de tekst.

Caroline Gennez drukt haar dank uit aan het adres van de indieners van de conceptnota. Deze bouwt deels verder op een voorstel van resolutie over genderbewust onderwijs en meer kwaliteitsvolle relationele en seksuele vorming op school (*Parl.St.* VI.Parl. 2016-17, nr. 1155/1) dat zijzelf en Elisabeth Meuleman eerder al indienden. Het lid staat dan ook ten volle achter de strekking van de conceptnota. Het belang van relationele en seksuele vorming op school kan moeilijk onderschat worden. Zeker in het secundair onderwijs worstelen heel wat jongeren met seksualiteit, vragen over geaardheid en genderfluiditeit. Soms ervaren ze daardoor ook discriminatie, of worden ze hierom gepest.

Sp.a is dan ook vragende partij om daar in het onderwijs sterk op in te zetten. In het genoemde voorstel van resolutie wordt aan de Vlaamse Regering gevraagd om een sterker genderbewustzijn in te brengen in ons onderwijs, met hulp voor leerkrachten en directies, zodat die op school meer aandacht kunnen geven aan gender, seksualiteit en relaties. Daartoe zouden de scholen moeten kunnen rekenen op extra financiering, zodat ze – meer nog dan vandaag het geval is – beroep kunnen doen op externe vormingsinitiatieven. Tevens zou in het beroepsprofiel van de leerkracht en dan zeker in de basisattitudes, meer expliciet verwezen moeten worden naar het belang van gender en relationele en seksuele vorming.

Ook het tegengaan van stereotype beeldvorming is de evidentie zelf. Het lid denkt daarbij onder andere aan het wegwerken van stereotype beeldvorming in educatief materiaal en verwijst daarvoor naar een voorstel van resolutie van haar hand over een gelijkwaardige behandeling van kinderen en ouders uit diverse gezinsvormen in het gezinsbeleid van scholen (*Parl.St.* VI.Parl. 2016-17, nr. 1235/1). Naast de klassieke gezinsvorm, moet er bijvoorbeeld ook aandacht zijn voor co-ouderschap, gezinnen met twee mama's of twee papa's en eenoudergezinnen. Alleen al op dat vlak is er nog een hele weg af te leggen. Het lid gaat ervan uit dat er bij de educatieve uitgeverijen en bij andere aanbieders van educatief materiaal allicht wel voldoende bereidheid is om hierrond het nodige te doen.

Daarnaast komt het het lid voor dat de discussie over de eindtermen relationele en seksuele vorming het moment bij uitstek is om ook in het basisonderwijs extra aandacht te schenken aan thema's als vruchtbaarheid, seksisme, holebi- en transfobie en geweld tegen die groepen. Dit moet zeer expliciet in de eindtermen worden opgenomen.

Ook kan de onderwijsinspectie nog een iets proactievare rol opnemen om te onderzoeken hoe scholen in het kader van de eindtermen en lerarenopleiders in het kader van de basiscompetenties omgaan met gender en relationele en seksuele vorming. Tevens zou het zinvol zijn mocht de inspectie in haar jaarverslag (de Onderwijs Spiegel) of toch op regelmatige basis, kunnen rapporteren over gender, seksuele diversiteit en RSV.

Bij dit alles kan in het onderwijs zeker ook nog beter gebruikgemaakt worden van de expertise van Unia en andere organisaties, zoals Çavaria, en diverse middenveldorganisaties. Op die manier moet ervoor gezorgd worden dat alle jongeren zich thuis voelen op school, welke ook hun geaardheid of overtuiging moge zijn. Een open dialoog rond seksualiteit en relaties is een van de hoekstenen van een onderwijs dat kritische en open burgers vormt. Het lid kan zich daarbij heel goed voorstellen dat sommigen hiervoor mentale hordes moeten nemen, maar dit is ondergeschikt aan het welbevinden van de schoolgaande kinderen en jongeren en aan het welzijn van de samenleving als geheel. Ze drukt dan ook de hoop uit dat er zowel wat de voorliggende conceptnota als wat de genoemde voorstellen van resolutie betreft, positieve stappen vooruit gezet zullen kunnen worden en dit over de grenzen van meerderheid en oppositie heen.

Kathleen Krekels wenst even in te pikken op de bemerkingen van *Caroline Genez* aangaande het basisonderwijs. Ze pleit ervoor om hier toch de nodige voorzichtigheid aan de dag te leggen. Kinderen zijn daar nog maar in een bepaalde ontwikkelingsfase, waarin het waarschijnlijk wel al mogelijk is om te praten over het holebigegeven en de seksualiteitsbeleving daarrond, maar waarin het transgendergegeven allicht al een stap te ver is. Vooraleer er in deze beslissingen worden genomen, ware het haars inziens zeker aangewezen om ontwikkelingspsychologen of andere deskundigen met kennis ter zake te consulteren of te horen.

Als mede-indiener van de voorliggende conceptnota wijst *Elisabeth Meuleman* erop dat er in dit document slechts een aantal algemene krijtlijnen wordt uitgezet. De erin vervatte zaken zijn nog niet allemaal tot in detail uitgewerkt. De hoofdlijnen en thema's moeten nog verder worden uitgewerkt, en dit in de eerste plaats door het werkveld zelf. De decreetgever kan en mag zich immers niet rechtstreeks met alles bemoeien. Daar waar er, bijvoorbeeld, gesteld wordt dat er een leerlijn moet komen van basis- naar secundair onderwijs, spreekt het voor zich dat men – aangepast aan de leeftijd van de betrokken kinderen – bepaalde zaken op heel verschillende manieren zal aanbrengen. De eigenlijke inhoud van zo een leerlijn zal men dan ook niet vastleggen in een conceptnota, in een resolutie of in een decreet. Het is aan de onderwijssector zelf om dat te doen.

Het lid dringt er dan ook op aan om zeker het kind niet met het badwater weg te gooien, door de nota te verdrinken onder allerhande praktische vragen. Dit document vraagt louter dat er meer aandacht zou besteed worden aan relationele en seksuele vorming. Het komt tegemoet aan bezorgdheden die in deze commissie en in de plenaire vergadering van het parlement al meermaals zijn geuit bij wege van vragen om uitleg, dan wel actuele vragen. De spreekster denkt daarbij aan vragen over het welbevinden van holebi's, vragen over het gehanteerde lesmateriaal en vragen over wat er wel of niet gezien wordt op school. Uit al die initiatieven blijkt telkenmale dat deze commissie zich er terdege van bewust is dat niet alles optimaal verloopt en dat met name nogal wat leerkrachten zich op dat terrein onzeker voelen.

Nu men bezig is met het ontwikkelen van de nieuwe eindtermen, is het volgens de spreekster ook een uitstekend moment om de aandacht te vestigen op deze kwestie. Er zullen immers ook sleutelcompetenties rond relationele en seksuele vorming ontwikkeld worden. In de mate dat de commissieleden zich achter de voorliggende conceptnota scharen, zal dit gelden als een positieve steunbetuiging voor de ontwikkelaars van de bedoelde sleutelcompetenties. Tevens kan het een signaal zijn dat seksualiteit niet altijd in de probleemhoek hoeft te worden gezet. De indieners van de conceptnota willen integendeel een positief relationeel beeld promoten, dat het verdient om – na verder te zijn uitgewerkt door de deskundigen – te worden opgenomen in de eindtermen.

Daarbij aansluitend beaamt *Ann Brusseel*, eveneens als mede-indiener van de conceptnota, dat het zeker niet de bedoeling was om hier al de gevraagde leerlijn in detail uit te werken. Ook zij meent dat men aan de experts moet overlaten welke elementen, in welke context en op welke leeftijd worden aangebracht. Zij zullen er allicht wel zicht op hebben wanneer er over een bepaald onderwerp doorgaans vragen beginnen op te duiken of wanneer iets begint te leven binnen een klas. Maar hoe dan ook moet een leerkracht, zeker in het lager onderwijs, flexibel kunnen inspelen op wat er leeft in zijn klas. En wat er leeft is, onder andere, afhankelijk van wat de kinderen meemaken in hun persoonlijke leefwereld. Het kan dus over een zeer breed scala aan onderwerpen gaan.

De vraag wat er op welke leeftijd kan aangekaart worden, heeft ook al de aandacht weerhouden van *Çavaria* en de experts van het Transgender Infopunt

van de UZ Gent. Heel wat jonge mensen die zich niet thuis voelen in hun lichaam en die informatie zoeken bij het Transgender Infopunt, blijken daar eigenlijk al mee geworsteld te hebben als kind. Dat dit thema zich dus al eens op heel jonge leeftijd kan stellen, betekent echter geenszins dat de indieners van de conceptnota bepleiten dat dit issue sowieso steeds op een welbepaalde leeftijd in de klas aan bod zou moeten komen. Wel willen ze dat men met dat thema kan omgaan als het zich stelt. Dat kan zijn doordat een leerling zelf bepaalde gevoelens en vragen heeft of doordat een leerling een transgender in zijn onmiddellijke omgeving heeft. Ook de klasgenootjes nemen daar dan natuurlijk kennis van. In die gevallen moet men daar als onderwijzer over kunnen spreken. Men moet een antwoord helpen geven op de gerezen vragen en op de eventuele wrevel of zelfs pesterijen. Daar is overigens ook didactisch materiaal voor beschikbaar. Hetzelfde geldt voor homoseksualiteit.

In de conceptnota wordt dus louter gevraagd dat men open zou staan voor een problematiek, als die zich stelt. Een betere relationele en seksuele vorming, maar steeds aangepast aan de leeftijd en de context, is de betrachting van de indieners. Er is dus geen sprake van een dwingende gedetailleerde leerlijn, maar louter een vraag naar souplesse. Dit is des te makkelijker doordat er al heel goed educatief materiaal voorhanden is, waarbij geen enkel kind zich ongemakkelijk zal voelen. Het lid denkt daarbij in de richting van de Annaboekjes van Kathleen Amant. Er is dus geen reden tot ongerustheid als er gesteld wordt dat deze problematieken al in het basisonderwijs zouden moeten kunnen worden aangekaart.

Koen Daniëls stelt vast dat Ann Brusseel, in antwoord op de bezorgdheid van Kathleen Krekels, een belangrijke aanvulling geformuleerd heeft. Zeker bij jonge kinderen is er immers een behoorlijk verschil tussen actief informeren over, dan wel weten hoe men als leerkracht en als school situationeel op iets moet reageren. De situaties waarin kinderen via hun vriendjes terecht komen of kennis van krijgen, en die ze dan bijvoorbeeld naar aanleiding van een kringgesprek te berde brengen, vereisen een adequate reactie. Zo niet dreigt een kind daardoor geïsoleerd te raken. Insgelijks moet men als leerkracht weten hoe men moet inspelen op twijfels en vragen die rijzen bij, soms jonge, kinderen zelf. Vanuit de N-VA-fractie ondersteunt men alleszins die bekommernis.

Volledigheidshalve peilt het lid, door middel van een bewust overtrokken voorbeeld, nog wat verder naar de intenties van de indieners van de conceptnota. Als in een les gesteld wordt dat Jan naar de snoepwinkel gaat, kan het dan zijn dat men stelt 'zij' vraagt daar drie kilo napoleonbonbons? Mocht dat laatste het geval zijn, dan zitten we in een andere situatie. Er is immers een groot verschil tussen in staat zijn om antwoorden te geven op vragen die zich aandienen enerzijds en het zelf actief aanbrenge van problematieken anderzijds. Zorgen dat er een kader is waarbinnen jongeren veilig zijn, zorgen dat ze kunnen doorverwezen worden, maken dat ze niet gedwongen zijn om jarenlang in zichzelf gekeerd en afgesloten van de wereld te leven, is perfect legitiem omdat het noodzakelijk is voor het psychisch welbevinden van de betrokken leerling, voor de sfeer en de bespreekbaarheid binnen de klas én voor de leerkracht zelf. Uit de reacties van de indieners maakt het lid op dat zij niet in eerste instantie die 'actieve piste' bedoelen wanneer ze het hebben over het uitzetten van een leerlijn, het informeren en het zorgen voor een gepaste omkadering voor de leerkrachten.

Ann Brusseel antwoordt hierop dat het zeker niet de bedoeling is om kinderen in de war te brengen door in te grijpen op de grammatica. Ze herhaalt dat het louter de bedoeling is om items die zich de facto voordoen bespreekbaar te maken. Zeker op het niveau van de lagere school vertrekt men daarbij best vanuit hetgeen kinderen zien, meemaken en vragen. Wat het aanpakken van de

stereotype beeldvorming betreft, beogen de indieners insgelijks alleen maar dat de brede waaier aan bestaande samenlevingsvormen aan bod moet kunnen komen. Dat zou dus allemaal geen probleem mogen zijn.

Overigens gaat het in de voorliggende conceptnota as such ook niet over de kwestie van de diversiteit, in de meest ruime zin van het woord. Het gaat enkel en alleen over een positieve invulling van de relationele en seksuele vorming. Een dergelijke positieve invulling impliceert volgens de spreekster op de eerste plaats dat men de zaak niet reduceert tot iets louter biologisch, tot iets louter problematisch, of tot louter 'speciale gevallen'. Wel moet men ervoor zorgen dat alle kwesties bespreekbaar zijn, zodat niemand in onwetendheid moet blijven, niemand met vragen moet blijven zitten, niemand gevoelsmatig op zijn honger moet blijven en niemand een moordkuil moet maken van zijn gevoelens.

Aanvullend geeft *Elisabeth Meuleman* nog mee dat het meer gendersensitief maken van lesmateriaal – zonder daarin extreem te worden – natuurlijk ook wel een na te streven betrachting is. Ook verschillende samenlevingsvormen moeten evidentierwijze aan bod kunnen komen.

Orry Van de Wauwer verklaart dat de CD&V-fractie volledig achter de uitgangspunten staat van een betere relationele en seksuele vorming en het genereren van een meer gendersensitieve grondhouding op school. Desalniettemin heeft hij toch een aantal vragen bij het voorliggende document. Ten gronde stelt hij immers vast dat er hier maar weinig voorstellen inzitten voor nieuwe regelgeving, hetgeen toch de bedoeling van het instrument conceptnota is. Daarenboven zit veel van wat men met deze conceptnota wil realiseren nu in wezen al verankerd in bestaande regelgeving. Het lid denkt daarbij dan met name aan het recente Onderwijsdoelendecreet.

Andere elementen ervan zijn dan weer niet of nauwelijks in regelgeving te vatten. Hier verwijst hij naar hetgeen de indieners zelf reeds verklaard hebben met betrekking tot de gevraagde onderwijslijn. Die moet door het onderwijsveld zelf ontwikkeld worden, niet door de decreetgever. Iets soortgelijks geldt voor de piste van een lijst met organisaties waarmee scholen niet zouden mogen samenwerken voor RSV-vorming. Ook dit gegeven kan bezwaarlijk decretaal verankerd worden.

Afrondend herhaalt de spreker dat hij geen problemen heeft met de uitgangspunten van de conceptnota, maar dat de meeste elementen ervan maar heel moeilijk te verankeren zijn in een decreet. En daarenboven gebeurt er al heel wat hierrond.

Ann Brusseel beaamt dat het Onderwijsdoelendecreet inderdaad kan gelden als nieuwe regelgeving. Maar in plaats van die ene les over voortplanting en nog wat vakoverschrijdende eindtermen over respect en dergelijke meer, willen de indieners van de conceptnota dat er specifieke eindtermen en ook ontwikkelingsdoelen komen. Ze vragen ook dat dat op verschillende niveaus en verschillende manieren zou gebeuren. Er wordt een leerlijn gevraagd en er wordt gevraagd dat er enkel met degelijke instanties gewerkt zou worden.

Voor wat dat laatste betreft trekt ze de parallel met de eveneens tamelijk recent decretaal ingevoerde vereiste dat men zich ook in de levensbeschouwelijke vakken moet houden aan de beginselen die zijn vastgelegd in de Grondwet en het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden. Een ander nieuw element in de conceptnota is dat men vanwege de inspectie veel meer aandacht wenst te zien voor RSV in de scholen. Dat er bepaalde organisaties zijn die in deze niet kunnen gelden als ernstige partner om mee samen te werken, vloeit voort uit het feit dat de voorbije jaren

meermaals is vastgesteld dat bepaalde organisaties (waar ook Vera Celis reeds naar verwezen heeft) de leerlingen desinformereren en homofobe uitspraken doen. Sensoa informeert scholen desgevraagd nu al zeer correct over het feit dat bepaalde organisaties niet betrouwbaar zijn. Als jongeren zich dan toch op de foutieve informatie van dergelijke organisaties moeten verlaten, is er een reëel risico op allerhande, meer of minder ernstige negatieve consequenties.

Het lid concludeert dat er via de voorliggende conceptnota dus wel degelijk gevraagd wordt om RSV in het onderwijs door een geheel nieuwe bril te bekijken en om daar zaken voor te ondernemen. Ze kan ermee leven dat men dit niet wenst te betitelen als 'nieuwe regelgeving', maar wijst erop dat eindtermen en ontwikkelingsdoelen – waar momenteel aan gewerkt wordt – sowieso heel belangrijk zijn binnen ons onderwijs. Beide indieners kijken dan ook met interesse uit naar wat die nieuwe eindtermen zullen inhouden qua RSV.

Inpikkend op dat laatste beaamt *Kathleen Helsen* dat het vooral belangrijk zal zijn om na te gaan hoe een en ander concreet vertaald wordt in de eindtermen die dra zullen worden voorgelegd. Verder zal ook goed moeten worden opgevolgd of de onderwijsinspectie hier degelijk toezicht op houdt. Noch voor het ene, noch voor het andere element is op dit moment echter een nieuw decreet nodig. Zowel met betrekking tot de eindtermen als met betrekking tot de inspectie zijn er recent immers decreten goedgekeurd. Qua nieuwe regelgeving lijkt er dus niet onmiddellijk veel nodig te zijn. Wel zal het zaak zijn om vanuit de in de conceptnota neergelegde uitgangspunten – waar iedereen het mee eens is – de zaken goed op te volgen. De nieuwe decreten moeten nu dus even de tijd krijgen om hun waarde te bewijzen.

Elisabeth Meuleman verklaart die redenering maar deels te kunnen volgen. Daar waar het misschien wel klopt dat er niet zo heel veel elementen nog in nieuwe regelgeving moeten worden vertaald, komt het het parlement toch toe om aan te geven waar er nieuwe accenten moeten worden gelegd in de bestaande regelgeving en waar er nieuwe aandachtspunten zijn. Zo nodig kan dat in het onderwijs dan al geïmplementeerd worden via omzendbrieven of op andere manieren. Het lid vindt de tijd hiervoor alleszins rijp, gezien de grote gedragenheid van het thema in deze commissie en ook gezien de noden (lesmateriaal, toezicht door de inspectie, ontwikkeling van een leerlijn) die er onmiskenbaar zijn.

Als alternatieve piste oppert ze dan ook de mogelijkheid om tot een gezamenlijke resolutie hierover te komen. Zo kan men zonder onmiddellijk nieuwe regelgeving in de steigers te moeten zetten, toch op een heel gerichte manier aandacht vragen voor het thema. Het lid refereert dienaangaande aan de resultaten van eerdere onderzoeken naar het welzijn van transgenders en homo's en de vele actuele vragen – vanuit diverse fracties – die deze telkens gegenereerd hebben. Ook haalt ze de vele organisaties aan die in Vlaanderen werken rond de in de conceptnota's vermelde problematieken en die op geregelde tijdstippen hun bezorgdheden tot uiting brengen.

Haars inziens is er dus zeker ruimte om tot iets nieuws te komen dat door iedereen gedragen wordt. Dat nieuwe gegeven hoeft voor haar ook geen formele regelgeving te zijn, mits het maar toelaat de specifieke bezorgdheden van dit parlement duidelijk tot uiting te brengen.

Koen Daniëls meent dat het aangewezen is om de tijdslijnen van de voorliggende conceptnota en het decreet Onderwijsdoelen met elkaar te vergelijken. Hij stelt daarbij vast dat de conceptnota werd ingediend op 14 december 2017. Het decreet Einddoelen van zijn kant werd behandeld van begin december 2017 tot grofweg medio januari 2018. Op het moment van indiening van de conceptnota

kon men er dus nog geen zicht op hebben of RSV al dan niet aan bod zou komen in een van de sleutelcompetenties, laat staan dat men kon weten of het er meer of minder expliciet in aan bod zou komen. Op heden weet men daarentegen met zekerheid dat het heel duidelijk vervat zit en aan bod komt in één van de zestien sleutelcompetenties. Die basisbezorgdheid komt dus al te vervallen. Zoals ook andere sprekers reeds hebben vastgesteld, is het nu nog even afwachten geblazen om te weten hoe concreet een en ander in de eindtermen vervat zal zitten. Voor het lid is het daarbij alleszins duidelijk dat een loutere verwijzing ernaar niet kan volstaan.

In het verlengde daarvan wijst de spreker er verder nog op dat ook het probleem van het verspreiden van foutieve informatie in het kader van RSV kan worden aangepakt via het decreet Einddoelen. Hij refereert dienaangaande aan hetgeen er in dat decreet bepaald is met betrekking tot het feit dat er niet mag worden ingegaan tegen wetenschappelijke inzichten, fundamentele mensenrechten enzovoort. Het is in dat licht dat de opdracht van de inspectie om toezicht te houden, werd verscherpt, met name voor wat de levensbeschouwelijke vakken betreft. Ook met betrekking tot de RSV-problematiek kan een dergelijk verscherpt toezicht door de inspectie soelaas bieden. Dat lijkt hem alleszins te verkiezen boven het opstellen van een lijst van bij naam genoemde onbetrouwbare organisaties. Door eenvoudigweg van naam te veranderen, zouden die laatste zich immers snel genoeg aan het verbod weten te ontworstelen.

Na de commissie bevraagd te hebben, stelt *Kathleen Helsen*, voorzitter, vast dat de bespreking van de conceptnota is afgerond. De leden kunnen nu bekijken hoe zij desgevallend verder opvolging willen geven aan dit thema, dat duidelijk de belangstelling van alle fracties geniet.

Kathleen HELSEN,
voorzitter

Vera CELIS,
verslaggever

Gebruikte afkortingen

RSV	relationele en seksuele vorming
soa	seksueel overdraagbare aandoening
UNAIDS	Joint United Nations Programme on HIV/AIDS
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UZ Gent	Universitair Ziekenhuis Gent